

از امید فردی تا امید اجتماعی

سطح روان‌شناختی، امید فردی، به معنی توانایی شخص برای هدف‌گذاری، تحسیم مسیرهای لازم برای رسیدن به هدف‌ها و داشتن انگیزه لازم برای رسیدن به آن هدف‌هاست. در روان‌شناسی مثبت که در مقابل روان‌شناختی مرضی یا آسیب‌شناسی روانی مطرح می‌شود، امید مؤلفه مهم و بسیار اثرگذاری است.

تاکنون مدل‌های متفاوتی برای تبیین امید و مؤلفه‌های آن از نظر روان‌شناختی مطرح شده است. اما در میان مدل‌های مورد اشاره، هیچ‌یک به اندازه «مدل اشتاینر» جامع نبوده و مورد توجه قرار نگرفته است. بنا بر مدل اشتاینر، تفکر امیدوارانه شامل سه مؤلفه است: هدف‌ها، تفکر در مسیر، و تفکر عامل. از دیدگاه علم اجتماعی نقدهایی جدی به نظریه امید فردی وارد شده که یکی از مهم‌ترین آن‌ها از سوی هانا آرنت مطرح شده است.

در جامعه‌شناسی گرایشی به طور خاص با عنوان گرایش جامعه‌شناسی امید وجود ندارد. همان‌طور که گرایشی با عنوان جامعه‌شناسی ترس هم وجود ندارد. اما جامعه‌شناسان از قدیم و به طور خاص در دوره جدید بیشتر، درباره امید و ترس، امیدواری و نامیدی، و ترس و اضطراب اجتماعی بحث کرده‌اند.

به سختی می‌توان نتیجه گرفت که خوی و منش ایرانی امیدوارانه یا نامیدوارانه است. در واقع، زندگی و تاریخ بشر و از جمله ایرانیان سرشار از دوره‌های امید و نامیدی است. تلاش برای ارائه تبیینی علمی از امید چندان طولانی نیست. در واقع توصیه به امید یا اظهار نامیدی در تجربه بشری قدمتی بسیار دارد، اما توجه به مفهوم امید و سازوکارهای فردی و اجتماعی آن تنها در دهه‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. شاید امروز بیش از هر زمان دیگر توجه به امید، هم به عنوان یک ویژگی روان‌شناختی و هم به مثابه پدیده‌ای جمعی و جامعه‌شناسی ضرورت یافته است. در این مقاله تلاش شده است، مفاهیم مهمی چون امید فردی (individual hope)، امید جمعی (collective hope)، امید اجتماعی (social hope)، نهادهای امید (institution hope) و برخی دیگر از مفاهیم مرتبط در علوم روان‌شناختی و جامعه‌شناسی توضیح داده شوند.

سرمایه روان‌شناختی حالتی است که نتیجه آن رویکردی مثبت، واقع‌گرا و انعطاف‌پذیر نسبت به زندگی است. سرمایه روان‌شناختی از چهار سازه امید، خوشبینی، تاب آوری، و خودکارآمدی تشکیل می‌شود و هر کدام از آن‌ها به عنوان یک ظرفیت روان‌شناختی مثبت در نظر گرفته می‌شود. در

احتمال‌هایی

سعید مدنی قهفرخی
جرائم‌شناس و پژوهشگر مسائل اجتماعی

می‌شود. متقابلاً هم این امید جمعی است که نوید زندگی بهتر را به همگان می‌دهد تا انگیزه‌ای برای تلاش آن‌ها فراهم کند. نقطه اتصال این رابطه متقابل گذر از فردگرایی و تقویت گرایش‌های جمع‌گرایانه است.

بر حسب دو معیار، مفهوم‌سازی امید اجتماعی آغاز می‌شود: اول اینکه اگر پیشرفت جامعه به سوی تحقق دیدگاه اجتماعی مشترک باشد، می‌توان آن را به عنوان جامعه خوب یا جامعه‌ای که به سمت زیست بهتر حرکت می‌کند، ارزیابی کرد. دوم راهی است که جامعه در آن در حال حرکت به سوی تحقق دیدگاه اجتماعی مشترک است.

برای توضیح آثار امید اجتماعی باید پیوند عمیق و نزدیک آن را با هویت اجتماعی مورد نظر قرار دهیم. امید بذر هویت است، به این معنا که جامعه امیدوار همواره در انتظار تحقق جامعه‌ای بهتر است. آن چنان‌که رورقی می‌گوید: «دموکراسی عادلانه‌تر و صلح‌طلب‌تر است.» پیرامون همین چشم‌انداز، هویتی دموکراتیک، عدالت‌طلب و صلح‌جو شکل می‌گیرد که در قالب جنبش اجتماعی، تحرک و مشارکت اجتماعی، برای رسیدن به آینده‌ای که در دسترس واقعی است، تلاش می‌کند.

زیرا فرض اصلی جامعه‌شناسان در جامعه جدید به رسمیت شناختن رابطه میان امید و سلامت اجتماعی است. از این منظر، امید واژه‌ای پارادوکسیکال و متناقض‌نماست. امید نه انتظاری منفعلانه است و نه نیروی غیرواقع‌بینانه از اتفاقاتی که امکان رخداد آن‌ها وجود ندارد.

نسبت امید فردی و امید جمعی سیار پیچیده است و همواره در برابر پرسش‌های مهمی قرار دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

۱ آیا می‌توان نظریه امید فردی و روان‌شناختی را به امید جمعی تعمیم داد؟

۲ آیا مسائلی که فردگرایی روان‌شناختی درباره امید مطرح کرده است، می‌تواند برای توجیه امید جمعی هم کاربرد داشته باشد؟

۳ آیا می‌توان برای پشتیبانی از مدل امید جمعی شواهد تجربی ارائه داد؟

به نظر می‌رسد می‌توان رابطه‌ای متقابل بین امید فردی و جمعی قائل بود. امید فردی از طریق به اشتراک گذاشتن هدف یا هدف‌های فردی، دیگران را برای دستیابی به وضعیت بهتر به مشارکت دعوت می‌کند و موجب شکل‌گیری امید جمعی